

PROTICELIBÁTNÍ TENDENCE V DÍLE ZBĚHLÉHO FARÁŘE JOSEFA ŠACHA

V posledních letech, se vzrůstem zájmu o dějiny každodennosti, dochází i ve střeoevropském prostoru k odklonu od „velkých“ dějin a k pronikání do nejintimnějších sfér života předchozích generací. Po poměrně již „tradičních“ dějinách ženských se dnes dějiny pohlaví rozšiřují i na dějiny mužské¹ a také dějinám kněžského celibátu začíná být věnována pozornost z hlediska historicko-sociální reflexe a nikoli pouze sebereflexe kněžského prostředí.² Nicméně náš příspěvek nechce přinášet obsáhlé soudy o celibátu, jeho významu či nesmyslnosti a škodlivosti. Naším cílem je nahlédnout na tuto skutečnost očima jednoho jediného účastníka, venkovského faráře Josefa Šacha, jak se v jeho životě i tvorbě těsně po skončení první světové války projevila.

Polozapomenutá osobnost katolického faráře, kulturního historika, spisovatele a poté i ženatého vrchního železničního komisaře JUDr. Josefa Šacha (1886–1974) je v mnohém zajímavá, neboť svými životními osudy kopíruje, ale i mění prototyp vzdělance české společnosti konce 19. a první poloviny 20. století. Chudé prostředí poskytovalo jen málo možností vyššího vzdělání, a tak se také Josef Šach po maturitě na benešovském gymnáziu ocitl v arcibiskupském semináři v Praze. Již za studií publikoval své první příspěvky v Českém lidu. Po absolvování semináře působil jako kněz v rodném kraji a další literární směřování – tentokrát umělecké – se projevilo až v době první světové války, kdy pod vlivem jeho služby v armádě (polní kurát) vzniká jeho práce *Idylické obrázky z pole* (1916).³

¹ Zatím nejreprezentativněji *Männergeschichte – Geschlechtergeschichte: Männlichkeit im Wandel der Moderne*, ed. Thomas Kühne, Frankfurt a. M. 1996.

² V českém prostředí zůstává dosud nejlepší práce A. Soldát, *O bezženství duchovních po smyslu Kodexu práva kanonického*, *Časopis katolického duchovenstva* 60 (85), 1919, s. 10–19, 136–148, 199–213, 311–319, zabývající se však spíše teoretickou problematikou než skutečným stavem. Z cizojazyčné literatury jmenujme alespoň Edward Geoffrey Parrinder, *Sex in the World's Religions*, New York 1980.

³ Osobnost Josefa Šacha je literaturou téměř nezpracovaná, některé časopisecké zprávy (recenze apod.) lze nalézt v jeho pozůstalosti v LA PNP Praha-Staré Hrady, základní literaturou k němu však zůstává předmluva inventáře fondu Karol Bílek, *Josef Šach (1886–1974)*, Praha 1979.

Nový impuls dal Josefu Šachovi převrat roku 1918 a vznik Československé republiky, který je spjat i se změnou v postavení církve u nás. Nelze říci, že by požadavky Jednoty katolického duchovenstva, která po zhroucení oficiální struktury církve na našem území převzala iniciativu, byly zásadně něčím novým. Vlastně můžeme říci, že se od požadavků Katolické moderny, jak je kolem roku 1900 formulovali Xaver Dvořák, Sigismund Bouška, Jindřich Šimon Baar a Karel Dostál-Lutinov, vůbec neliší. Pokud Katolická moderna, ovlivněná v tomto ohledu spíše než vírou národně-buditelskými snahami českých kněží minulého století, prosazovala zmodernizování církve, českou liturgickou řeč, zdobrovolnění celibátu a zlepšení sociálního postavení i vzdělání kněžstva,⁴ cíle Jednoty nebyly jiné. Ani jiné, vzhledem k jejímu vedení v čele s J. Š. Baarem⁵ a X. Dvořákem, být nemohly. Návrh reformy, snažící se – byť snad opožděně – reagovat konstruktivně na úpadek náboženské víry v liberalistickém 19. století,⁶ byl Jednotou předložen papeži Benediktu XV. Jednání o jeho šesti bodech – 1. zřízení českého patriarchátu, 2. rozšíření církevní samosprávy a možnost podílu laiků v ní, 3. úprava patronátního práva a obsazování far, 4. návrh na liturgii v lidovém jazyce, 5. úprava kněžského studia a výchovy, 6. zdobrovolnění celibátu⁷ – však bylo v Římě neúspěšné. V září 1919 byl novým pražským arcibiskupem jmenován František Kordač, odpůrce reformy, který v lednu 1920 Jednotu katolického duchovenstva rozpustil. Část dosud exponovaných kněží se stáhla do ústraní, část založila Církev československou, v níž si, byť se ztrátou apoštolské posloupnosti, splnila většinu svých požadavků.⁸

To však není případ Josefa Šacha, který se teprve tehdy pustil do donkichotského boje s větrnými mlýny, ačkoli i on měl de facto již zadní vrátka otevřena, neboť od konce války studoval na právnické fakultě. Zdálo by se

⁴ Jaroslav Kadlec, *Přehled českých církevních dějin 2*, Praha 1991, s. 231. Viz též Jindřich Šimon Baar–František Teplý, *Na obranu reformního programu Jednoty katolického duchovenstva československého*, Praha 1920; Miloslav Kaňák, *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva*, Praha 1951; k složitosti literárně-filozofické situace na přelomu století viz např. Jaroslav Med, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 1995, zvl. s. 87–89 v souvislosti s Josefem Florianem.

⁵ Řadu zajímavých informací o J. Š. Baarovi shromáždila v souvislosti s jeho přítelem a důvěrníkem P. Františkem Teplým I. Musilová, *František Teplý (studie o životě a díle)*, České Budějovice 1994 (Diplomová práce katedry historie PF JU), zejména v kapitole František Teplý a Jindřich Šimon Baar, s. 19–44.

⁶ Viz Benedetto Croce, *Evropa v 19. století*, Praha 1938, s. 19.

⁷ J. Kadlec, c. d., s. 240, srov. též Josef Šach, *Josef Š. Baar v zrcadle vzpomínek*, Hradec Králové 1927, s. 112–115, a spis *Obnova církve katolické v ČSR*, Praha 1919, s. 9–14.

⁸ K počátkům Církve československé srov. M. Kaňák, Karel Farský, *O životě a díle prvního patriarchy Církve československé*, Praha 1951.

nám, že roku 1920 byla jeho farnost ve varu. Věřící mu v březnu hrozí, že pokud nebudou celé bohoslužby česky, přestanou chodit do kostela a snad budou i přestupovat na jinou víru.⁹

O tom, v jakém stavu byla jeho farnost ve skutečnosti, ovšem více vypovídá žádost obce Kladrub, neboť ta musela být opakována – horlivý sběratel podpisů „bohužel“ na témž papíře informuje: „Důst. pane faráři! Všichni toto prohlášení podepsali, jen Pěnkava odepřel.“¹⁰ Takto zjistíme, že akci zřejmě zorganizoval pan farář osobně na podporu svého stanoviska, které se rozhodl hájit i jinak. Pod pseudonymem Pravdomil vydal agitáční spisek *Provedte církevní reformy (1920)*, v němž navázal na požadavky Jednoty. V úvodu si klade otázku, proč byl boj kněží vždy neúspěšný. Domnívá se, že řešení lze dojít tím, že za názory reformních kněží nebudou bojovat pouze kněží jako stav, ale celý národ, jemuž tedy problém osvětluje. V jeho spisku se opakují požadavky předložené Jednotou papeži, ovšem ze šestnácti stran jeho návrhu celou třetinu publikace zabírá výklad důvodů odstranění celibátu. Uvádí: „My jsme si vědomi tíhy povinností, které s manželstvím na sebe bereme, ale přes to volíme poctivý svazek manželství než nemravný konkubinát. My pravíme: Vy, kteří tolik hájíte celibát, máte buď strach, aby ženy vám nevyhovující nežádaly na vás manželství nebo nechcete se dáti vázati věrností k jedné ženě. Avšak obojí je špatné, bezcharakterní.“¹¹

Tyto myšlenky, obsažené v jeho propagačním spisku, stejně jako řada autobiografických rysů a vlastních pocitů, aniž bychom chtěli ztotožňovat osudy jednotlivých hrdinů s osudy autorovými, se odrážejí v jeho vlastní beletristické tvorbě první poloviny dvacátých let.

Josef Šach jako katolický autor preferuje tradiční hodnoty, z nichž nejvyšší je domov. Z pocitu odpovědnosti za rodiče i sourozence vstupuje Gusta, hlavní hrdina jeho románu *Tři ženy (1927)*, do semináře, ačkoli již poznal lásku a chtěl za ní v životě jít. Už před vstupem do semináře se dostavuje jisté rozčarování ze slov jednoho kaplana: „Hledáte v semináři azyl pro svoje utrpení. Nevím, najdete-li ho tam opravdu. Já šel na bohosloví rád, z přesvědčení, světlý ideál Třebízského mi tanul před očima a pátera Havlovického z půvabné Jiráskovy kroniky ‚U nás‘, a přece dožil jsem se zklamání. V semináři je více drezury než výchovy. Není tam dosti upřímnosti.“

„Což nelze si život v oněch zdech upravit dle svého? Vycházeli a vycházejí přece odtud i kněží osvícení,“ diví se Gusta. „Vycházejí, ale co pro-

⁹ LA PNP Praha-Staré Hrady, fond Josef Šach, Návrhy církevních reforem s přílohami, žádosti Dalkovic, Javorníka, Trhového Štěpánova, Chlumu a Kladrub.

¹⁰ Tamtéž, žádost obce Kladrub, nedat.

¹¹ Pravdomil (J. Šach), *Provedte církevní reformy*, Praha 1920, s. 9.

dělali předtím, jakým ohněm utrpení prošli, nikdo netuší. Jsou to povahy nejsilnější. Slabší se zlomí...“¹²

Kaplanova slova se potvrzují. Šach nás nechává nahlédnout do špiclování studentů, všude čeká chlad, ne láska a vzájemné pochopení. O poměrech v semináři se dočítáme: „Sotva se zasmát můžeš, už se na tě někteří podezřívavě dívají, tím méně písničku zazpívati, a přece cítíš, že se zpěvem by odplynulo trochu tvého stesku. – Čísti nesmíš, co bys chtěl, posílají tě po kostelích, když bys chtěl studovati, musíš dáti se do studia, když dá se znamení zvoncem a na podobné znamení je přerušiti, bez ohledu na to, zda máš chuť do studia či ne, zda bys ještě dál studoval nebo ne. Jsou chvíle, kdy je člověk nejraději sám a zde nejsi nikdy úplně sám.“¹³

Gusta nakonec seminář opustil z lásky k bohaté dívce. Pravou lásku však našel, jak bývá v dílech katolických autorů pravidlem, teprve u chudé dívky Marušky. „On sám vděčí jedině Marušce za to, že neutonul v bahně. Ona je jeho anděl strážný.“¹⁴ Z těchto autorových slov můžeme vyvodit Šachovo pojetí ženského principu, které je podobné pojetí jiného katolického autora – Jaroslava Durycha, jehož dílo kulminovalo ve třicátých letech 20. století. Durychova i Šachova ženská postava zastupuje spasitele. Spasitelem je Durychova panna Anděla v Bloudění, osobním spasitelem je Ludmila ve Třech dukátech, která by v prvoplánovém čtení mohla být chápána jako zachráněná bohatým partnerem před bídou a morálním úpadkem. Ona je však tím, kdo zachraňuje, ona přináší do rodiny harmonii, klid a usmíření. Podobnou roli přijímá i Šachova Maruška. Je to právě ona, mladá, chudá a i tím vším krásná, pro oba autory tak typická, žena podávající pomocnou ruku, žena-spasitel.

Josef Šach však neabsolvoval pouze seminář, také jeho nejlepší léta jsou spojena s povoláním duchovního. Osobní zkušenosti z tohoto období i snaha po úniku ze zajetí celibátu se zrcadlí v jeho patrně nejlepším románu *Směj se, paňáco!...* (1925). Mladý kaplan Jaroslav Čepela poznal ctnostnou ženu, která se mu stala skutečným přítelem. Bořily se jeho předsudky o méněcennosti ženy, o jejím sklonu ke zlu, jak mu vštěpovali jednostranní vychovatelé v semináři. Líčili jim ženu jako nástroj dáblův, tvořícího za životní cíl k pádu přivést muže. „Varujte se žen, zejména mladších, jako nakažlivé nemoci!“ říkával hubený spirituál. „I když se vám bude zdáti hodnou, zbožnou, buďte opatrní. Žena, která chce kněze zkaziti, dovede se přetvařovati úžasně.“¹⁵

¹² J. Šach, *Tři ženy. Románek mladého srdce*, Praha 1927, s. 76.

¹³ Tamtéž, s. 80.

¹⁴ Tamtéž, s. 149–150.

¹⁵ J. Šach, *Směj se, paňáco!...*, Praha 1925, s. 29–30.

Kromě semináře autor v textu obviňuje i společnost, společnost senzace chtivou. Snad by kaplan Čepela i sám autor dovedli shovívavě pochopit či ignorovat pomlouvání místních pokrytců, u ostatních lidí však hledají pochopení. Lidé, podle něho, chápou duchovního ani ne tak jako člověka výjimečného, ale spíše výlučného, ke kterému žena nepatří. Nedovedou pochopit jeho vnitřní mužskou touhu po ženě, neboť i duchovní je pouze člověkem. Společnost chce neustále od duchovního brát, chce peníze, utišení boleti, chce dostávat neustálou pomoc, aniž by za to něco vracela. Autor chápe duchovní jako oběti, neboť pomoc a pochopení pro ně samotné odnikud nepřichází.

Z knih Josefa Šacha můžeme vyčíst možné postoje kněží k jejich soukromému životu. První možností je naprosto se oprostít od žen, žít asketicky, jak si to přáli představení v semináři. Jim, ústy kaplana Čepely, vyčítá ochuzení sebe samého o rozpoznání citů: „A kdo mne udělal takovým, že jsem nepoznal, co poslední vesnický chasník pozná, že mám Vlastu rád? Seminární úzkoprsá výchova. Ženu a lásku k ní, i čistou a pocitovou, líčili nám jako starost, ba hřích.“ V Šachových pracích jsou však asketičtí duchovní výjimkou.

Možností velmi odvážnou je vykonávat poslání duchovního a zároveň se veřejně přihlásit k družce a dětem. Důsledky nám Josef Šach ukazuje na postavě faráře Kvěcha: „Lidé po straně vtipkovali o poměrech na faře, ač vládl tam vzorný život rodinný, církevní úřady vyhrožovaly a žádaly, aby učinil konec ‚pohoršení‘. Největší závadou bylo, že veřejně mluvil o nutnosti církevních reforem. Trpěl k vůli své oddané družce, k vůli dětem, trpce nesl neupřímnost lidí, přezírání spolubratří, týrání nadřízených.“¹⁷ V důsledku živoření na pokraji chudoby farář Kvěch předčasně umírá. Z pohřbu je jeho družka i s dětmi vykázána, z fary vyhnána. Kaplan Čepela se po několika letech setkává s Kvěchovými dcerami po smrti jejich matky. Starší z nich, aby uživila svou malou sestru, se stala nevěstkou, nemůže však již sehnat peníze ani tímto hrůzným způsobem, neboť o hladem vychrtlou milenkou nemá nikdo zájem.

Tento příběh je i reminiscencí třetí možnosti. Kvěch by nemusel být tak postihován od svých nadřízených, stačilo by družku a děti podporovat, ale nehlásit se k nim. Příkladem této morálky je i vikář kritizující kaplana Čepelu za údajný morální úpadek. Kritizuje ten, který se sám utápí v bahně hříšnosti: „Nemá nejmenšího práva mluvit o mravní škodě ten, kdo dolézal za ženou lesníkovou tak dlouho, až po něm lesník střelil z brokovnice.“¹⁸

¹⁶ Tamtéž, s. 70.

¹⁷ Tamtéž, s. 55.

¹⁸ Tamtéž, s. 115–116.

Další možností katolických kněží je příklon k jedné ze dvou cest – osobní štěstí nebo povolání kněze. Postava kaplana Čepely je tou, která se pachtí za osobním štěstím, za rodinným životem, celibát však nad ním vítězí a on zcela bezmocný předčasně umírá. Celibát považuje za největší zlo, je jím spoután, znehybněn. Proti nucenému celibátu, za jehož zdobrovolnění bojuje, argumentuje: „...na jedné straně je manželství svátost, na druhé je pro kněze těžkým hříchem!“,¹⁹ „...v tom je kámen úrazu, že se katoličtí kněží donucují předem k bezženství, ač není každý schopen překonati sama sebe. Ať se ponechá dobrovolnému rozhodnutí jednotlivce, chce-li žít jako celibátník či jako řádný manžel! Jenom svobodné rozhodnutí, nikterak okleštěné nebo vynucené, má cenu před Bohem i lidmi.“²⁰ Na případné připomínky týkající se odstoupení před vysvěcením reaguje autor tím, že čtyřadvacetiletý mladík nemůže odhadnout důsledky svého rozhodnutí a že vysvěcení je přece cíl jeho studií. Argumentuje i tím, že „kněžské nucené bezženství není zákonem Kristovým, ale zařízením lidským, tudíž změnitelným“.²¹

Josef Šach ve svých románech, v té době dosahujících solidní úrovně, dnes však již čtenáře nepřiliš oslovujících, reagoval rovněž na problémy emancipačního úsilí počátku 20. století. V titulní povídce souboru *Za očistou* a jiné povídky (1923) odmítá dvojí morálku: „My muži, jsme sobci, ba víc, jsme divoši. Šlapeme po srdcích žen, pustošíme je jako říjící jelen květiny, a když se dosti vybouříme, žádáme si čisté, nevinné ženy. Jakým právem?“²² „...Máme tudíž dvojí morálku: pro muže volnou, pro ženy přísnou, div ne klášternickou.“²³ Neporušitelnost manželské svátosti v těch případech, kdy lidé jí spoutaní nemohou už žít ani vedle sebe, kritizuje v knize *Pod tíhou osudu* (1922), vydané pod pseudonymem Jaroslav Smiřický.

Jeho nejzdařilejší román *Směj se, paňáco!...* můžeme považovat i za osobní vyrovnání se s otázkou celibátu a s odchodem z místa duchovního, neboť toto povolání od roku 1924 Šach už nevykonával. Josef Šach jako člověk i autor osciloval mezi katolickou věroukou a nespoutanou láskou. Tyto protiklady se však slévaly v jeden celek a ve své podstatě si neodporovaly. V jeho knihách se pohybujeme v krajině protknuté přítomností božského principu, všude v ní narážíme na kapličky a kříže. Lyrické a zamilované scény se odehrávají v lesích, na kopcích, blíže Bohu, zatímco domov, největší jistota, je chráněn v údolí. Cesta Josefa Šacha je cestou za čis-

¹⁹ Tamtéž, s. 64.

²⁰ Tamtéž, s. 64–65.

²¹ Tamtéž, s. 71.

²² J. Šach, *Za očistou a jiné povídky*, Praha 1923, s. 55.

²³ Tamtéž, s. 54.

tou láskou, což lze chápat v jeho díle ne jako frázi, ale jako skutečnou hodnotu. Pochopení a podporu od ostatních žádá těmito slovy: „Ti, kdož neznají niter kněžských, sami netrpěli nebo nedovedou cizího mučednictví pochopiti, hodí po nich posměchem nebo jdou lhostejně kolem. Jenom s lhostejností nebo maskou přetvářky se všude setkáš ...Kde je pravé lidství?“²⁴

Martina a Bohumil Jirouškovi
Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
České Budějovice

²⁴ J. Šach, *Směj, se paňáco!...*, s. 185.